

OROSZ ANYAG

(underdogimages)

keresztes zoltán oroszországi fotográfiáiról

*„Ha erre jönnél,
Bármelyik utat választva, bárhonnan indulva,
Bármely időben, bármelyik évszakban,
Mindig ugyanígy lenne: fel kéne függeszteni
Véleményt meg fogalmat. Nem azért vagy itt, hogy igazolj,
Okulj vagy kíváncsiságodat kielégítsd
Vagy hírt vigyél. Azért vagy itt, hogy letérdelj
Ott, ahol az imának érvénye volt. És több az ima,
Mint szavak rendje, mint az imádkozó szellem
Éber foglalatossága, az imádkozó hangnak szólalása.
**És amire a holtaknak nem volt szavuk, amíg éltek,
El tudják mondani most, hogy halottak. A holtak közlési módja
A tűznyelveké, túltesz az élő beszéden.
Ez a metszőpontja az időtlen pillanatnak,
Anglia és a sehohsem. A soha és a mindig.”**
(T. S. Eliot: *Négy kvartett*)*

Hadd kezdjem azzal, hogy Zoli képei poétikus alkotások. Versképek. Ezért is állnak itt Eliot sorai, és hívom mindvégig segítőmül Rilket.

Nehéz volt a döntés, hol kezdjem. Eleinte próbáltam a „lényeggel”. Arról igyekeztem írni, hogy mi is van ezeken a képeken. Bele is fogtam a szöveg megírásába, de ahogy haladtam benne, rájöttem, hogy nem a közepén, hanem az elején kell kezdenem!

A HELYSZÍN: OROSZORSZÁG. Kezdjük a címnél, tehát a helyszínnél! Orosz anyag. Ismerős ez a szenvedély. Sokakat vonzott már a szláv lélek mélysége. Többek között Rilket, majd száz évvel ezelőtt. Rokonlelkek? Ha pontosítani akarnám, azt is mondhatnám, hogy legalább három oka van annak, hogy Rilket

idézem. Az első Oroszország. Négy év oroszországi barangolás képeiből láthatunk válogatást. Keresztes Zoltán erről az alábbiakat mondja: „A kiállított képek Oroszországban készültek az elmúlt négy évben, az ottani utazásaim során. Elvetődtem az Altáj-hegységbe, az Északi-sarkkörön túlra, és
90 többször is Szibériába. Mindenhol a személyes múltom messze túlmutatató zsigeri ismerősség fogadott.” Rilke szavai „kísértetiesen” hasonlóak. Százegy évvel ezelőtt, 1920-ban egy levelében az alábbiakat írja: „Oroszország tett azzá, ami vagyok, bensőleg onnan származom, egész benső eredetem ott van!” (Rainer Maria Rilke: *Levelek I–IV.* (1894–1926). Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2014.) Aztán ugyanebben az évben egy másik levélben: „Talán azt mondanám: az orosz ember számtalan példával bizonyította számomra, hogy még egy – az ellenállás összes energiáit tartósan megbénító – szolgaság és katasztrófa sem okozza szükségszerűen a lélek pusztulását. Létezik – legalábbis a szláv lélekben – az alávetettségnek egy olyan foka, amit joggal nevezhetünk tökéletesnek, hiszen ez az alávetés – még a legnyomasztóbb és legsúlyosabb tehertételek közepette is – bizonyos titokzatos játékeretet teremt a lélekben, a Létnek negyedik dimenzióját, amelyben – uralkodjanak bármely baljós állapotok – egy új, végtelen és valóban független lelki szabadság születik.” (Uo.)

Oroszország – a költő és a fotográfus szerelme, választott hazája – olyan erők birodalma, olyan emberi és emberen túli erőké, amelyek az ő megélésük szerint a nyugattól idegenek, vagyis ott fellelhetetlenek. Többek között a fájdalom és a szenvedés hordozásának sajátos módját tapasztalják meg, mintha hazajárna a lelkük; a fájdalommal teli lélek, hogy – ha nem is vigaszt, de – valamiféle nyugalmat nyerjen. És még többet ennél. Hogy magasba emelje, vagy akár mélybe taszítsa őket az átélt – mindeközben imává váló – fájdalom, ami az orosz embert térdre borulásra készíteti. A helyszín tehát: Oroszország. A téma pedig a fájdalom. Ennél is konkrétan, valami fájdalommal átítatott, fájdalomon edzett szabadság. A fájdalom elviselésének bátorsága nyugtázza le Rilkét, és az, hogy azt érzékeli, hogy az orosz ember, a szláv lélek, még a legsúlyosabb tehertételek közepette is – vagy éppen attól megmértve – megőrzi a lelkét. Nem pusztul teljesen bele. Ha viszont nem pusztul bele, miközben megéli, hordja és szenved, valami történik vele. Teremtődik egy titokzatos játéktér a lélekben, ahogy a költő írja, majd magától értetődően elnevezi a *Lét negyedik dimenziójának*. Ezen a játéktéren bókászva *mondhatja ki* velem, hogy Keresztes Zoltán képei erről a negyedik dimenzióról adnak hírt. Talán túlzásnak tűnhet mindez, de kérem, hogy kövessenek – egy gondolat erejéig! Mert látszólag önkényes gondolatokat fűzök fel egy szálra, amikor arra kérdezek rá, hogy vajon mi történik, illetve mi nem történik ezeken a képeken. Mert *ez utóbbi lesz a fontos*. A dolgok, a tárgyak (egy ház, egy bárka, egy fészület), nem mozdulnak, és soha nem is fognak megmozdulni –

legalábbis így érzékelhetjük ezeken a képeken. A bárka nem száll már vízre, az épületet nem tölti meg élet a jövőben sem. Néha valami vagy valaki mintha megmozdulna, mozdulatot sejtetne. Egy madár szárnya rebben, egy kutya lomhán vonul át előttünk, egy emberalak épphogy moccan. Ha mozognak is ezek a részelemek, csakis azért, hogy felerősítsék az összkép 91 mozdulatlanságát. A világ pedig azért nem mozdul meg, mert egy nagyobb horderejű elmozdulás zajlik itt. *A Lét negyedik dimenziójában* – ha valahol, hát csak itt igazán – közeledik egymáshoz élet és halál (élők és a holtak, emberek és angyalok).

TERET KAP. Mikor visszahúzódnak emberek, dolgok, az elevenség megszűnik, még az időjárás is legtöbbször zordabb oldalát mutatja, a meleg is odébb áll, hogy beengedje a dolgok végeztét, a pusztulást, az enyészetet. Hiszen: „Csak a határt nem ismerő, a mindenféle kíváncsi emberi elem kuszasága következtében, vagyis hogy ily jelben mindenkivel bármi megtörténhet, így került rossz hírbe a pusztulás, mert mily meghitt is, ha a magunkéban, a szenvedélyesen tudott közegeben jön szemközt velünk!” (Rainer Maria Rilke: *Végrendelet*. Ford. Tandori Dezső, in: *Uő: Duinói Elégikák*. Helikon Stúdió. Gyomaendrőd. 1988. 107.o.)

Minden szépségével, nyugalomával, rendíthetetlen magárahagyottságával hátrébb húzódik, kiürül a tér. Csend lesz. Nemes Nagy Ágnes mondja Rilkeről, hogy az élete, „a megírhatóság, a kimondhatóság, sőt a tapasztalhatóság szélén járó, 'túl-erős' élményeket hozott... Hogy mit nevezhetünk túl erősnek, az alkat dolga. Az élmény szempontjából ez teljesen mindegy. Bizonyos, hogy Rilke – szövegéből ítélve – az elviselhető határán járt, sokszor azon is túl, és onnan küldte üzeneteit abból a tartományból, ahol a kiáltozás, a jajongás teljességgel inadekvát, ahol már okvetlenül le kell eresztetni a hangot, sőt – elnémulni.” (Nemes Nagy Ágnes: *Rilke-alfafa*)

Ebben a csendben, ebben az elnémulásban van valami megelőlegezettség, valami jégszilárd bizakodás abban, hogy talán *ők* is felbukkannak, vagy valamiféle jelet adnak, talán szóra bírjuk őket. És milyen beszéd lenne az? Talán olyasféle, mint amiről Eliot beszél a *Négy kvartett*ben. Olyan beszéd, ami élőként nem mondható. A holtak közlési módja a tűznyelveké, *túltesz az élő beszéd*en, mondja a költő. *A soha és a mindig* metszéspontja: időtlen pillanat.

HALOTTAINK ÉS AZ ANGYALOK. Elevenen bennünk élnek a halottaink és az angyalok. Az Oroszország iránti közös vonzódás mellett ők a második okai annak, hogy Rilket idézem. Nála többet, róluk – kevesen tudtak. Ő a verseivel és a leveleiben teremt helyet, invokálva elvesztett szeretteit; és mintha lenne valami titkos szövetség a költő és az angyalok közt. Nagyobb tudással bír róluk, mint mi, földi halandók... élet és halál közt ki-bejárókról, holtakról, és a köztes lényekről, az angyalokról. Mintha nála angyal és a holt egymásba érne, összecúszna. A rilkei angyalról írja Nemes Nagy Ágnes, hogy „a szakrális emóció forrásai felé vezet, az ismeretlen, a tudattalan felé, amelyet mégis ki kell mondani. Vagy legalábbis meg kell próbálni kimondását. Még akkor is, ha »szonyú minden angyal«. És ez kell adja a megnevezés szárnysuhogásos étoszát.” (Nemes-Nagy Ágnes: *Rilke-alfafa*) Miattuk és velük tanuljuk a halált, mert tanulnunk kell. És íme, itt a harmadik ok!

A HALÁL TANULÁSA. Rilke mély meggyőződéssel vallott arról, hogy nincs feltétlenebb kötelességünk, mint minden nap tanulni a halált; de ahogy írja, tudásunkat erről „nem az élet megvetésével gazdagíthatjuk, hanem ha az itteni földi világ tenyerünkre emelt és harapással megtört érett gyümölcse itat át bennünket a halál ízeivel” (Rainer Maria Rilke: *Levelek I-IV*. (1894–1926). Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2014.). Ha bármit tudni akarunk az életről, ahhoz a halált kell tanulnunk. Ez a gondolat már az ókortól kezdve meghatározó a filozófiában, és persze ezt találjuk a szerzetesi élet gyakorlatában is. Ez a gondolat a meghatározó Jacques Derrida *Marx kísértetei* című könyvében is. Derrida itt arról beszél, hogy ha az a teendőnk, hogy megtanuljunk élni, arra csak az élet és halál közöttiben kerülhet sor. Sem egyedül az életben, sem egyedül a halálban. „A szellemeket kellene tehát megtanulni. Még akkor is, és különösen akkor, ha ez, a kísértetiesség, nincs. Megtanulni élni a fantomokkal, a fantomok társalgásában, társaságában vagy társulataiban, érintkezés nélküli érintkezésben. Másként élni, és jobban. Nem jobban, igazabban. De velük.” (J. Derrida: *Marx kísértetei*. Ford. Boros János, Csordás Gábor és Orbán Jolán. Jelenkor, Pécs, 1995. 8–9.)

Azt hiszem, Keresztes Zoltán képei segítenek ebben. A képeket követve, Zolit követve, történik valami, amiért az ember hálás lesz. Ha a *követésükkel* távoli útítársakká szegődünk, messziről indulunk: a világ végéről, és ugyanoda, a világ végére érkezünk meg. De valami történik közben! A bátorságot, az erőt, a szenvedés terhének viselését Zoli vette a vállára. Már nevéből is odahagyta a nagybetűket... Szimbolikus gesztusa olyan, mint a pókerasztalnál, amikor lecsatolják az órákat, asztalra teszik a gyűrűt. Mi maradt még? A magára hagyott, partra vetett bárka már nem félelmetes, majdhogynem megnyugtató. A végére érni a dolgoknak nem csak veszteséget jelenthet, hanem megérkezést, szelíd megkönnyebbülést is. Letenni a terhet, lemondani.

Békülünk a halállal? Vagy inkább tanuljuk a lemondást? Dacolva, távolítva, majd egyre engedékenyebben. Mert már nem riaszt annyira a hideg, a pusztulás. Megbékélésről nem beszélhetünk. Anyaként ebben szinte biztos lehetek. Próbálok máshonnan, máshogy megközelíteni ezt az érzést.

Azt hittem, Zoli képein örökké hideg lesz, elviselhetetlen didergés. 93

Azt hittem, mindig légszomjам lesz, ha a képeket nézem. Azt hittem, nem férhetek hozzájuk, nem érinthetem *őket*. De ezt tanulja az ember az alázattól. Hogy túl a személyesen, túl a fájdalomon, túl az életen, a szeretet erősebb lehet a halálnál. S hogy a halál hova vezet, az ismét rejtély – már ha az ember hajlandó nem túl gyorsan megérteni titkait. Még nem értem, mitől kezdem érezni a fények más színét a képeken. Színekét, melegebb fényekét, a hajnalpírt.

Én változtam, ő változott, vagy történik valami... És ha történik – miben, kiben, bennünk? Csak áltatom magam? Csak reménykedem? Nem tudhatom, marad hát az ízérezékelés, a szagok, a benyomásokra alapozott alázatos bizalom. Ki nem mondhatom, néven nem nevezhetem. És mégis. A képekkel, Veled vándorolva, közelebb jutottam ahhoz, amire a bölcsesség szerelmesei áhítoznak. *Másként élni, és jobban. Nem jobban, igazabban. De velük.*